

Magdalena Żadkowska
Uniwersytet Gdański
ORCID: [0000-0002-8146-5189](https://orcid.org/0000-0002-8146-5189)

Ewa Banaszak
Uniwersytet Wrocławski
ORCID: [0000-0002-9733-0166](https://orcid.org/0000-0002-9733-0166)

Miłość i rodzina. Czy badania francuskich socjologów i socjolożek pomagają zrozumieć zmiany dziejące się w Polsce?

„W rodzinie odbija się całe społeczeństwo... a w społeczeństwie, jak w soczewce – rodzina” – to stwierdzenie francuskiego socjologa Jean-Claude’a Kaufmanna zostało zamieszczone w nietłumaczonej na język polski książce *La trame conjugale. Analyse du couple par son linge* [pol. *Historia pary w praniu*, tłumaczenie autorskie]. Podczas dwóch ostatnich zjazdów zorganizowanych przez Polskie Towarzystwo Socjologiczne, socjologowie z Francji podjęli się transmisji ich haseł na obszar rozważań nad rodziną. Tytuły zjazdów brzmiały: *Solidarność w czasach nieufności* (Gdańsk 2016) i *Ja, My, Oni? Podmiotowość – Tożsamość – Przynależność* (Wrocław 2019).

Efektom gdańskiego zjazdu stał się blok tematyczny, który został zamieszczony w *Studiach Socjologicznych* [nr 3/2018 (230)]. Złożyło się na niego pięć tekstów polskich socjologów i socjolożek zajmujących się badaniem par. Budowa wspomnianego bloku wygląda następująco: wstęp (M. Żadkowska, J. Mizielińska, A. Stasińska, M. Olcoń-Kubicka, F. Schmidt, J. Jasińska, M. Halawa i J. Gądecki: *Socjologia pary. Wprowadzenie*), trzy artykuły – teoretyczny (F. Schmidt, J. Mizielińska, A. Stasińska, M. Olcoń-Kubicka, M. Żadkowska, J. Jasińska i M. Halawa: *W stronę socjologii pary: propozycja paradygmatu teoretyczno-badawczego*), metodologiczny (M. Żadkowska, M. Olcoń-Kubicka, J. Gądecki, J. Mizielińska, A. Stasińska, F. Schmidt i M. Halawa: *Metodologiczne aspekty jakościowych badań par – synteza doświadczeń terenowych*) i dotyczący kwestii o charakterze etycznym (J. Mizielińska, A. Stasińska, M. Żadkowska i M. Halawa: *Dylematy etyczne w badaniu pary intymnej. Doświadczenia z pracy badawczej*).

Na samym końcu omawianego bloku tematycznego znalazła się dyskusja zatytułowana: *Kiedy zaczyna się para? Zamieszkanie, ślub i inne wspólne decyzje – debata podsumowująca projekt badaczy i badaczek par* (M. Żadkowska, J. Jasińska, J. Mizielińska, A. Stasińska i F. Schmidt).

Pokłosem zjazdu wrocławskiego stały się artykuły napisane przez francuskich socjologów i socjolożki pary i rodziny. Teksty te umożliwiają poznanie kondycji rodzin we Francji i problemów, z którymi się zmagają, a także sposobów pisania o rodzinie w świetle ilościowych i jakościowych badań prowadzonych „nad Sekwaną”. Do lektury prezentowanych w niniejszym numerze artykułów serdecznie zapraszamy.

Współczesna socjologia francuska nie jest tak dobrze znana polskim czytelnikom i czytelniczkom jak ta XIX i XX-wieczna (szczególnie zaś ta z początków ostatniego stulecia). Niniejszy zbiór tekstów, opublikowanych w dwóch wersjach językowych, ma za zadanie wpłynąć na zmianę tej sytuacji i przyczynić się do otwarcia szerszej wymiany intelektualnej i współpracy badawczej. Koncentrujemy się na socjologii pary i rodziny, bo od niej zaczęliśmy współpracę naukową¹, bazując na dobrze znanych durkheimowskich rozważaniach o rodzinie.

Zanim oddamy głos narratorom z Francji, przyjrzyjmy się krótko przemianom zachodzącym w rodzinach polskich i francuskich. Polska i Francja, choć prezentują różne podejścia do polityki rodzinnej, to w tym obszarze życia społecznego mają jednak wiele punktów wspólnych. Więcej, w niektórych aspektach są sobie bliższe niż często przywoływana, w celu prowadzenia studiów porównawczych, Skandynawia (Suwada, 2015, 2017; Slany i in., 2018; Żadkowska i in., 2018, 2020; Kosakowska i in., 2018). Dane demograficzne wskazują na znacznie wyższy (względem Polski) współczynnik dzietności we Francji. Kryzys demograficzny miał tam miejsce w latach 90-tych XX w. Dziś współczynnik dzietności we Francji wynosi 1,88, w Polsce zaś 1,46. Średnia dla Unii Europejskiej to 1,56 (Eurostat, dane za 2018 r.²). Z tego właśnie powodu francuska polityka rodzinna jest często rozważana w Polsce podczas budowania ram wpływu na wzrost liczby urodzeń. W tym kontekście zyskuje na ważności przyglądanie się charakterystycznym dla Francji przemianom życia rodzinnego, bo pozwalają one na zrozumienie różnic demograficznych. Spójrzmy zatem na dane dotyczące wchodzenia w związki małżeńskie, współczynnika rozwodów, wieku kobiet w momencie urodzenia pierwszego dziecka i liczby dzieci urodzonych poza małżeństwem lub związkiem.

¹ Chodzi o otrzymane przez dr Magdalenę Żadkowską w 2017 r. stypendium Rządu Francuskiego (Bourse de Stage BGF) na miesięczny staż w CERLIS Centre de Recherche sur les Liens Sociaux, Université Paris Descartes/ Université Paris 3.

² Eurostat, 3.07.2020. Dostępny w Internecie: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_frate&lang=en [dostęp: 15.09.2020].

Wskaźnik liczby zawieranych małżeństw³ w UE spadł z 7,8 na 1000 osób w 1965 r. do 4,4 w 2017 r. Wskaźnik rozwodów w UE wzrósł zaś z 0,8 na 1000 osób w 1965 r. do 2,0 w 2017 r. Polska i Francja prezentują dane lokujące je w okolicach średniej unijnej. Współczynnik zawierania małżeństw⁴ jest jednak w Polsce znacznie wyższy niż we Francji. W 1970 r. wynosił dla Polski 8,8 a dla Francji 7,8 (średnia unijna wynosiła 7,8), a w 2016 r. 5,1 dla Polski i 3,5 dla Francji (ówczesna średnia unijna to 4,3). Współczynnik rozwodów⁵ w Polsce wzrósł od 1970 r. z 1,1 do 1,7 w 2016 r., a we Francji z 0,8 do 1,9 (średnie dla UE to odpowiednio 0,9 i 1,9).

ec.europa.eu/eurostat

Rys. 1. Wyjdiesz za mnie? Liczba małżeństw zawieranych na 1000 mieszkańców w 2017 r.⁶

Średni wiek kobiet w Unii Europejskiej (UE) w momencie urodzenia pierwszego dziecka stopniowo wzrastał z 28,7 lat w 2013 r. do 29,1 lat w 2017 r. W tym okresie

³ Stosowany tu współczynnik małżeństwa to surowy współczynnik małżeństw, zdefiniowany jako stosunek liczby małżeństw w ciągu roku do średniej populacji w tym roku. Wartość ta jest wyrażona w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców

⁴ *Will you marry me...?* Eurostat, 14.02.2020. Dostępny w Internecie: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20200214-1> [dostęp: 15.09.2020].

⁵ *Crude divorce rate, selected years, 1960–2018.* Eurostat. Dostępny w Internecie: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/e/e0/Crude_divorce_rate%2C_selected_years%2C_1960-2018_%28per_1_000_persons%29.png [dostęp: 15.09.2020].

⁶ *Which EU countries have the highest marriage rates?* Eurostat, 14.02.2019. Dostępny w Internecie: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20190214-1?inheritRedirect=true> [dostęp: 15.09.2020].

średnia wieku kobiet zostających po raz pierwszy matkami wzrosła we wszystkich państwach członkowskich UE, choć w różnym stopniu. Największa zmiana nastąpiła w Estonii, gdzie średnia wieku wzrosła o 1,2 roku (z 26,5 roku w 2013 r. do 27,7 w 2017 r.). W tym samym okresie odnotowano niewielkie zmiany w Czechach (wzrost o 0,1 roku), na Słowacji i w Szwecji (w obu przypadkach wzrost o 0,2 roku). W Polsce w tym okresie średnia wieku kobiet w momencie urodzenia pierwszego dziecka wynosiła 27,3 lat, a we Francji 28,7. Państwa członkowskie, w których średnia wieku kobiet rodzących pierwsze dziecko była najwyższa w 2017 r., to: Włochy (31,1 lat), Hiszpania (30,9 lat) i Luksemburg (30,8 lat). Tylko w trzech państwach członkowskich średnia wieku, w którym kobiety urodziły pierwsze dziecko, była niższa niż 27 lat: w Bułgarii (26,1 lat), Rumunii (26,5 lat) i na Łotwie (26,9 lat). W 2018 r. odsetek żywych urodzeń poza małżeństwami w UE wynosił 42%. Jest to o 17 punktów procentowych więcej niż w 2000 r. **Sygnalizuje to powstawanie nowych wzorców tworzenia rodziny obok bardziej tradycyjnego modelu, w którym dzieci rodzą się w ramach małżeństwa.** Urodzenia pozamałżeńskie mają miejsce wśród par pozostających w konkubinacie i samodzielnych rodziców. W 2018 r. w ośmiu państwach członkowskich UE liczba urodzeń pozamałżeńskich była większa od liczby urodzeń w małżeństwach. Kolejno były to państwa takie, jak Francja (60%), Bułgaria (59%), Słowenia (58%), Portugalia (56%), Szwecja (55%), Dania i Estonia (w obu przypadkach 54%), a także Holandia (52%). Grecja i Chorwacja znajdowały się na drugim końcu spektrum, podobnie jak Litwa i Polska, ponieważ ponad 70% urodzeń w każdym z tych państw miało miejsce w ramach małżeństw⁷.

Jak wynika z raportu o rodzinie i parze⁸, we Francji życie w małżeństwie to w dalszym ciągu najczęstsza sytuacja rodzinna par z małymi dziećmi. Jednocześnie związki dwojga ludzi stają się coraz bardziej kruche i życie w parze jest rzadsze niż w przeszłości. Formy związków uległy ponadto zróżnicowaniu. Od 1999 r. funkcjonuje umowa PACS (*Pacte civil de solidarité*/Obywatelska Umowa Solidarności, inaczej: Pakt Solidarności), czyli rejestrowany związek partnerski, legalizujący nieformalne więzi między dwojgiem osób bez względu na płeć. Nieco bardziej powszechne są rodziny zrekonstruowane („patchworkowe”). Jedną z większych zmian, obserwowaną również w całej Europie, jest wzrost rodzin monoparentalnych, to znaczy rodziców (głównie matek) samodzielnie wychowujących dzieci. Sytuacja rodzinna mężczyzn nadal bardzo różni się od sytuacji kobiet. Mężczyźni znacznie rzadziej zostają samodzielnymi rodzicami i znacznie częściej angażują się w kolejne związki. Trajektorie małżeńskie są dziś bardziej zróżnicowane niż w przeszłości, a uczestniczenie w kilku związkach w ciągu życia jest

⁷ 42% of births in the EU are outside marriage. Eurostat, 17.07.2020. Dostępny w Internecie: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200717-1> [dostęp: 15.09.2020].

⁸ *Couples et familles*. L'Institut national de la statistique et des études économiques, 16.12.2015. Dostępny w Internecie: <https://www.insee.fr/fr/statistiques/2017528> [dostęp: 23.10.2020].

coraz częstsze. Jednakże pary, niezależnie od tego, a może bez względu na to, czy są trwałe, czy nie, nadal mają dzieci prawie tak samo często jak wcześniej, co prowadzi do wzrostu liczby nieletnich, którzy doświadczają separacji swoich rodziców.

W ciągu ostatnich trzydziestu lat również w Polsce pojawiły się nowe wzorce życia rodzinnego. Są one powiązane zarówno z nowymi rolami domowymi i zawodowymi partnerów, jak i nowymi formami życia rodzinnego. Zmiany te wpłynęły na obraz demograficzny polskiej rodziny. Można powiedzieć, że rodziny w Polsce podążają ścieżką zmian mających miejsce w Europie Zachodniej dwie–trzy dekady temu. Podobnym zmianom ulega to, co dzieje się wewnątrz relacji partnerskich lub małżeńskich oraz wewnątrz domów i mieszkań tych par. Na przestrzeni ostatnich lat przeobraził się nie tylko sposób tworzenia rodzin (zawieranie małżeństw i rodzenie dzieci), ale także formy rodzinności i trwałość małżeństw. Coraz więcej małżeństw kończy się rozwodami (330 rozwodów na 1000 małżeństw zawartych w 2019 roku), z drugiej strony coraz więcej osób zakłada rodziny bez zawarcia związku małżeńskiego, decyduje się na kohabitację, wchodzi w ponowny związek, wybiera samodzielne rodzicielstwo lub tworzy rodzinę z wyboru – parę osób homoseksualnych planujących bądź wychowujących potomstwo (Kwak, 2005; Slany, 2002; Szlendak, 2015; Mizielińska 2017).

Przedstawione wyżej przemiany wpływają na zaufanie i solidarność w parze, na konstrukcję „ja podmiotowego” i „ja przedmiotowego” w kontekście „my” i w relacji do „oni”. Wpływają one także na konstruowanie roli rodzica i jego/jej relacji z dziećmi. Mają niebagatelny wpływ na wzorce życia i na decyzje dotyczące kolejnych, „życiowych kroków” młodego pokolenia. Obraz współczesnej rodziny jest jeszcze bardziej skomplikowany, kiedy pamiętamy o zjawisku „rodzin globalnych” (Beck, Beck Gernsheim, 2013), które rozwijają się (bardzo dynamicznie we Francji, mniej dynamicznie w Polsce) wraz z ogólnościowymi procesami migracyjnymi. Rezultatem takich rodzin jest pojawiająca się różnorodność kulturowa. To właśnie tymi tematami zajęli się socjologowie francuscy zaproszeni do publikacji w *Fabrica Societatis*: Jean-Claude Kaufmann, François de Singly, Céline Clément, Christoph Giraud i Beate Collet.

Kaufmann jest doceniany przez polskich socjologów rodziny przede wszystkim za utworzenie nowej subdyscypliny nazwanej „socjologią pary” (Szlendak, 2010; Żadkowska, 2012; Żadkowska, 2016). Dzięki wieloletnim badaniom udało się mu zrozumieć proces stawania się parą i prześledzić etapy jej rozwoju. W 1993 r. opublikował książkę *Sociologie du couple* [pol. Socjologia pary]. Kaufmann uważa w niej relację w parze za kluczową dla współczesnych relacji międzyludzkich. W prezentowanym tekście zajmuje się zaufaniem traktowanym jako aspekt miłości we współczesnych związkach, w których partnerzy oczekują od siebie zrozumienia, empatii i terapeutycznego wsparcia bardziej niż namiętności i wierności. Pojęcie „małżeńskiego placu budowy” oddaje

istotę współczesnego związku. Trzeba się w nim bowiem mocno napracować, by osiągnąć wspólny cel (bez tego ostatniego nie ma bowiem pary). Cel można osiągnąć wspierając się nawzajem w każdej sytuacji i bez wyjątku. Partner(ka) ma być naszym najlepszym „fanem”.

François de Singly, przyglądając się zmianom w obrębie życia „we dwoje”, wyjaśnia konsekwencje procesu indywidualizacji dziejącego się w mikroświecie pary i rodziny. Jak zauważa, rosnąca od połowy XX w. rola „ja” oraz silny proces indywidualizacji prowadzą do odrzucenia małżeństwa oraz uznania konkubinatu i wolnych związków – „ja” dominuje „my”. „Ja” jest też bardzo często wspierane przez „onych” – państwo i różne instytucje. Co w takim razie dzieje się z „my” pary? De Singly wskazuje na nowe możliwe rozwiązanie. Przy zagwarantowaniu autonomii i emancypacji dwóch „ja”, niezależnie od ich płci, „my” nie musi zniknąć. Para jest w stanie, przy poszanowaniu każdego „ja”, tak ułożyć życie we dwoje, by pod jednym dachem było miejsce i na troskę o siebie, i o wspólne „my”. Co więcej, silne „my” pary to klucz do niezależności i samo-realizacji kobiet.

Céline Clément przechodzi od relacji pary do relacji rodzica z dzieckiem. Dokonuje przeglądu różnych form życia rodzinnego i rosnącego różnicowania się konfiguracji rodzinnych, wskazuje na różne rozumienia ojcostwa i macierzyństwa. Jej artykuł zatytułowany *Kim jest rodzic? Co to znaczy być rodzicem? Podsumowanie badań z zakresu socjologii rodziny* ukazuje tworzenie się swoistego „zawodu rodzica”, którego reguły stają się znane i są przestrzegane. Państwo pomaga wykonywać zawód „rodzica”, ale oczekuje przestrzegania zasad i reguluje w pewnym zakresie zjawiska takie, jak dzietność, adopcja czy wychowanie. W związku ze zmianami w zakresie rodzinnych konfiguracji i układów reprodukcyjnych (technik wspomaganego rozrodu czy rodzin jednopłciowych) pojawia się coraz więcej wyzwań dla życia rodzinnego. Autorka szczególną uwagę poświęca doświadczeniom współczesnych ojców oraz matek i prezentacji zróżnicowanych oczekiwań, z jakimi się spotykają.

Christophe Giraud, przedstawiając polskim czytelnikom i czytelniczkom *Raport z badań z zakresu socjologii seksualności par i młodzieży*, opowiada o sposobach wchodzenia w intymne związki przez dzisiejszą młodzież oraz o sposobach tworzenia przez nią par. Sytuację młodych badacz charakteryzuje w kontekście głębokich zmian i wyzwań w życiu intymnym, jakie dokonały się w stosunku do pokolenia ich rodziców. Na szczególną uwagę zasługuje jego spojrzenie na proces wchodzenia w dorosłość. Giraud pisze, że „odchodzimy od modelu »wyprowadzki«, w którym młodzi ludzie w krótkim czasie doświadczają wielu zmian (pierwsza praca, opuszczenie domu rodzinnego, zamieszkanie

ze stałym partnerem) w stronę modelu bardziej progresywnego⁹. Młodzi wchodzi w dorosłość coraz częściej dzięki zdobywaniu kolejnych „kamieni milowych” – wyrowadzenie się z domu, uzyskanie dyplomu, rozpoczęcie kariery zawodowej, związku, następnie zawarcie małżeństwa oraz zostanie rodzicem. Mowa więc o stosunkowo nowej sytuacji określanej jako „desynchronizacja progów” (Galland, 2001). Giraud zwraca również uwagę na mocne rozwarstwienie osiągania dorosłości wśród młodego pokolenia. Studenci posiadają bardzo odmienną ścieżkę i styl życia od osób niestudiujących. Dogłębne przyjrzenie się zmianom, z jakimi zmagają się młode pokolenie, pozwala zrozumieć jak ogromny wpływ mają one na proces „nie-pustoszenia gniazd”, wyprowadzania się bądź nie młodych ludzi z domów rodzinnych (w Polsce średnia wieku osób wyprowadzających się z domu rodzinnego wynosi 28 lat, we Francji 27 – dla porównania w Chorwacji to 32, w Słowenii 31, a w Szwecji 18,5, zaś w Luxemburgu 20; średnia dla UE wynosi 26 lat¹⁰). Te znaczące zmiany, mające miejsce w pokoleniu młodych przy dużym zróżnicowaniu w obrębie państw UE, będą określać w przyszłości aspekty funkcjonowania rodzin i ich różnorodność. Kondycję współczesnej pary (w trakcie procesu zmiany z cztero- czy trzyposobowego gospodarstwa domowego na dwu- lub jednoosobowe) Giraud bada i analizuje wraz z de Singlym w partnerstwie CERLIS z Uniwersytetem Gdańskim i Uniwersytetem Adama Mickiewicza w Poznaniu¹¹.

Beate Collet od lat zajmuje się parami binacjonalnymi. Jak sama pisze, badania nad takimi związkami uruchamiają przyglądanie się zróżnicowanym emocjom par, rozkładającym się na skali odczuć od fascynacji po potępienie. Para mieszana symbolizuje, wedle Collet, miłość przez duże „M”, miłość zdolną do przekraczania barier geograficznych, zakazów i różnic kulturowych. Z drugiej strony takie relacje można postrzegać jako swego rodzaju zagrożenie dla międzypokoleniowego przekazywania wartości i ciągłości kulturowej. Co chyba najważniejsze, pary mieszane uosabiają, jak twierdzi Collet, przyszłość globalnych społeczeństw poprzez zdolność wynajdowania nowych sposobów tworzenia par. Wydaje się więc, że warto sięgać po międzykulturowe statystyki i studia podczas prowadzenia badań nad współczesnymi rodzinami również w krajach monokulturowych. Możliwe bowiem, że także w nich dadzą o sobie znać takie same trendy: w Polsce na przykład z powodu rosnącej migracji z Ukrainy i dorastaniu drugiego pokolenia polskich migrantów i migrantek w UE.

⁹ Zob. w tym numerze Ch. Giraud: *Życie prywatne młodych dorosłych*. Raport z badań z zakresu socjologii seksualności par i młodzieży.

¹⁰ *When are they ready to leave the nest?* Eurostat, 14.05.2019. Dostępny w Internecie: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20190514-1> [dostęp: 15.09.2020].

¹¹ Projekt na lata 2019–2022, Sonata Bis 8 NCN. Kierowniczką projektu: Magdalena *Żadkowska*, *I że Cię nie opuszczę aż do śmierci... Praktyki życia codziennego par w wieku 50–64 lata z przynajmniej 20-letnim stażem*, UMO-2018/30/E/HS6/00159. Dostęp online: <https://www.facebook.com/Puste-gniazdo-Nid-vid-Empty-Nest-109128690487415/> [dostęp: 15.10.2020].

Przy lekturze prac socjologów francuskich uderza pewna odmienność. W przeciwieństwie do polskich narracji socjologicznych badacze z Francji sięgają często do dzieł literackich i dużo piszą o miłości. Singly w swoim artykule cytuje Henrika Ibse-na, Kaufmann często odnosi się do Marie-Henri Beyle Stendhala (Kaufmann, 2012), Gustava Flauberta (Kaufmann, 2012, Singly, 2016, Singly, 2017), Virgini Woolf (Kaufmann 2015), Honore de Balzaca (Kaufmann 2015). Singly zamieszcza w *Le Soi, le couple et la famille* (2016) nawet całą filmografię. Może i my, by odzwierciedlić codzienność par, powinniśmy sięgnąć po teksty kultury wskazujące na przemiany pary, począwszy od sztuki Gabrieli Zapolskiej (*Skiz*) a kończąc choćby na *Jak zawsze* Zygmunta Miłoszewskiego¹²:

LULU

Dziecko! Co ty wiesz?... Miłość, to gra w karty, wygrywa ten, kto ma najwięcej i najspryt-niej uzbieranych atutów w ręku. Ale miłość w małżeństwie wymaga osobnych kart. Ot... jak w taroku... Znasz taroka? Nie? Mniejsza z tym. To nie. Jest tam jedna karta, która się nazywa skiz, ona bije wszystkie, nawet damy. Uważasz, Musia, damy!... Skoro się ma w ręku skiza, wygrywa się (Zapolska, 1953: Akt 1, Scena 3).

Bibliografia

- Beck, U., Beck-Gernsheim, E. (2013). *Miłość na odległość. Modele życia w epoce globalnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Galland, O. (2001). *Les jeunes*. Paris: La découverte.
- Kaufmann, J-C. (1992). *La trame conjugale. Analyse du couple par son linge*. Paris: Nathan.
- Kaufmann, J-C. (2012). *Niezwykła historia szczęśliwej miłości*. Tłum. A. Kapciak. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Kaufmann, J-C. (2015). *Un lit pour deux. Le tendre guerre*. Paris: Jean-Claude Lattès.
- Kosakowska-Berezecka, N., Żadkowska, M., Gjerstadt, B., Kryś, K., Kwiatkowska, A., Odden, G., Ryndyk, O., Świdrak, J. i G. Vedoy (2018). *Migration, gender roles and work-life balance – the role of welfare state and culture in creating new masculine and feminine roles within families*. W: M. R. T. de Guzman, J. Brown, C. P. Edwards (red.), *Parenting From Afar: The Reconfiguration of the Family Across Distance* (s. 90–111). Oxford: University Press.
- Kwak, A. (2005). *Rodzina w dobie przemian: małżeństwo i kohabitacja*. Warszawa: „Żak”.
- Mizelińska, J. (2017). *Odmienne czy zwyczajne? Rodziny z wyboru w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

¹² Obydwa teksty zostały napisane pod silnym wpływem kultury francuskiej.

- Mizieleńska, J., Stasińska, A., Żadkowska, M. i M. Halawa (2018). Dylematy etyczne w badaniu pary intymnej. Doświadczenia z pracy badawczej. *Studia Socjologiczne*, 3 (230), 71-100.
- Miłoszewski, Z. (2017). *Jak Zawsze*. Warszawa: Wydawnictwo w.a.b.
- Schmidt, F., Mizieleńska, J., Stasińska, A., J. Olcoń-Kubicka, M., Żadkowska, M., Jasińska, J. i M. Halawa (2018). W stronę socjologii pary: propozycja paradygmatu teoretyczno-badawczego. *Studia Socjologiczne*, 3 (230), 11-39.
- Singly de, F. (2016). *Le soi, le couple et la famille*. Paryż: Colin.
- Singly de, F. (2017). *Double je. Identité personnelle et identité statutaire*. Paryż: Colin.
- Slany, K. (2002). *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*. Kraków: NOMOS.
- Slany, K., Guribye, E., Pustulka, P. i M. Ślusarczyk (red.). (2018). *Transnational Polish Families in Norway. Migration - Ethnicity - Nation: Studies in Culture, Society and Politics*. Frankfurt: Peter Lang International Publishing House.
- Suwada, K. (2015). Naturalisation of the difference: the experience of fatherhood in Sweden and Poland. *Studia Humanistyczne AGH* 14/2. <http://dx.doi.org/10.7494/human.2015.14.2.141>
- Suwada, K. (2017). *Men, Fathering and the Gender Trap. Sweden and Poland Compared*. Palgrave Macmillan.
- Szlendak, T. (2015). *Socjologia rodziny*. Warszawa: PWN.
- Zapolska, G. (1953). Skiz. <http://cyfrotka.pl/ebooki/Skiz-ebook> [dostęp 26.10.2020].
- Żadkowska, M. (2012). Para w praniu. O współczesnej rodzinie i codziennych czynnościach w socjologii Jeana-Claude'a Kaufmanna. *Studia Socjologiczne*, 2 (205), 143-165.
- Żadkowska, M. (2016). *Para w praniu: codzienność, partnerstwo, obowiązki domowe*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Żadkowska, M., Kosakowska-Berezecka N. i O. Ryndyk (2018). Two worlds of fatherhood - comparing the use of parental leave among Polish fathers in Poland and in Norway. W: K. Slany, M. Ślusarczyk, P. Pustulka i E. Guribye (red.). *Transnational Polish families in Norway: social capital, integration, institutions and care. Migration - Ethnicity - Nation: Studies in Culture, Society and Politics* (s. 173-197). Frankfurt: Peter Lang International Publishing House. DOI: [10.3726/978-3-653-06594-7](https://doi.org/10.3726/978-3-653-06594-7).
- Żadkowska, M., Mizieleńska, J., Stasińska, A., Olcoń-Kubicka, M., Schmidt, F., Jasińska, J., Halawa, M. i J. Gądecki, (2018). Socjologia pary. Wprowadzenie. *Studia Socjologiczne*, 3 (230), 9-10.
- Żadkowska, M., Olcoń-Kubicka, M., Gądecki, J., Mizieleńska, J., Stasińska, A., Schmidt, F. i M. Halawa (2018). Metodologiczne aspekty jakościowych badań par – synteza doświadczeń terenowych. *Studia Socjologiczne* 3 (230), 41-69.

Żadkowska, M., Jasińska, J., Mizielińska, J., Stasińska, A. i F. Schmidt (2018). Kiedy zaczyna się para? Zamieszkanie, ślub i inne wspólne decyzje – debata podsumowująca projekt badaczy i badaczek par. *Studia Socjologiczne* 3 (230), 101-123.

Cytowanie:

Żadkowska Magdalena, Banaszak Ewa (2020). *Miłość i rodzina. Czy badania francuskich socjologów i socjolożek pomagają zrozumieć zmiany dziejące się w Polsce?* „Fabrica Societatis”, No. 3, s. 8-17 [dostęp: dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: www.fabricasocietatis.uni.wroc.pl, DOI: 10.34616/129165.